

To cite this article:

KEVIN WINDLE. "Translating Marek Hłasko's "Searching for Stars""", *The AALITRA Review* Volume 12, 2017, 79-88.

aalitra.org.au

Australian Association for Literary Translation

Translating Marek Hłasko's "Searching for Stars"

KEVIN WINDLE
Australian National University

Marek Hłasko (1934-1969) emerged as a writer before the age of twenty, when Poland was still under Stalinist rule. He belonged to a generation deeply marked by the destruction and disruptions of the Second World War and the German occupation. This meant that he had little formal education, and soon came to be seen as an *enfant terrible* of post-war Polish writing, combining a naturally rebellious temperament with the nihilistic spirit of many of his contemporaries. Hłasko was a product, he wrote, of wartime Poland; that was "the reason for the intellectual poverty of my short stories. Simply, I cannot think up a story that does not end in death, catastrophe, suicide or imprisonment" (Czyżewski, p. 24). He left Poland in 1958 and lived in France, Israel, the USA and Germany, where he died at the age of 35. He is best remembered for his short novels *The Eighth Day of the Week* (1957), *The Graveyards* (1958) and *Next Stop Paradise* (1958).

Most Holocaust literature has the power to shock. Hłasko's miniature has it in concentrated form, largely by having children as its protagonists, and indeed, a child guilty of the central act of betrayal. It shocks by the gradual disclosure of its theme, the late revelation of the sinister meaning concealed in the title, and by paradoxical details. Small acts of kindness towards Ewa are performed by a German in the firing squad, who rebukes the Polish policeman for taking a stuffed toy from her.

The narrative is spare, the dialogue economical. The final act, the execution, is not shown. Emotion is suppressed, but comes close to the surface in the last paragraph, describing the enduring effect of the scene on the young witness. A recurrent motif of remembering, of retaining in memory things which cannot and should not be forgotten, is strongly present. The boy is *zakochany na całe życie* (in love for his entire life), we are told in the first sentence, and reminded later in the opening scene, and again in the very last sentence. In a variation on this phrase, the boy's father says to his mother that he should never forget the scene he is about to witness: *niech [...] pamięta przez całe swoje życie* (let him remember for his entire life). Stylistic features such as this need to be replicated, as far as possible, in the translation.

Repetition as a device may pose a small problem for the translator, so careful consideration is needed: will the components which need repeating work as effectively in the translation as in the original? Phrases which may be unexceptionable if used only once may obtrude and appear gauche if used twice, or, as here, four times. While various renderings may suggest themselves for *na całe życie*, e.g. "for the whole of his life", "for all of his life", "his whole life through", "until his dying day", preference has been accorded to an unobtrusive modulated version, intended as one which will withstand the repetition: "as long as he lived". ("All his life" combines readily with "remember", but less happily with "in love".)

Worth noting is the often vexed question of matching register in the translation of the commonest kinship terms: *father/dad/daddy*; *mother/mum/mummy*. Kornei Chukovsky has demonstrated that an overly-literal approach, taking the neutral Ukrainian and Russian words for "mother" to be stylistically "equivalent", may lead to highly unsatisfactory results (Chukovsky, pp. 62-64). French *mère* and *maman* often present Anglophone translators with the same problem, as may be seen in the much-discussed opening line of Albert Camus's novel *L'étranger* (1942): "Aujourd'hui maman est morte" (Bloom). In the case in hand, the translator has been guided primarily by the target-language (TL) context. Neutral "father" (*ojciec*) must be retained in the narrative, but when the children speak of their parents the same word is rendered by *my/your dad*, which also translates the familiar *tato* when the hero addresses his

father. Similarly, “for my/a child” (*dla dziecka*) was felt to be out of keeping with the tone of the dialogue, so by default the choice falls on *kid*, which also avoids the choice of “boy” or “girl” where the sex of the policeman’s child is unknown and irrelevant. Given the situation, it is possible, and indeed likely, that the exchange between the Polish policeman and the German soldier was actually in German – the narrative does not tell us – but this would not affect the chosen translation: *das Kind*, like Polish *dziecko*, does not indicate sex, and English *child* would be a doubtful match for the colloquial context.

A further problem arises here in the form of the potential ambiguities posed by the dropping of possessive pronouns, common in the source language (SL). Does the speaker mean his own child, or simply “*a child*” (my emphasis)? Similarly, given the absence of articles in Polish, does *zastrzelił Niemca* (shot a/the German), in the closing paragraph, refer to the German with whom the policeman was conversing, or a separate, unknown individual? In the translation, a choice has to be made, and that choice has little to do with linguistic factors; it relies solely on the balance of probabilities in the context.

The over-riding principle in the translation has been to match Hłasko’s natural SL prose with natural TL prose in the narrative, in the children’s dialogue and in adult dialogue. In 1813, the German philosopher Friedrich Schleiermacher, in a famous essay, advocated a form of translation which communicated to the reader *ein Gefühl des Fremden* (a sense of the foreign), which he supposed the translator, as a non-native speaker of the SL, must experience. That translator would, Schleiermacher contended, “bring the reader to the author” (rather than the reverse) by producing a form of language different from that used by TL writers in their own language, and emphasizing the difference. This line of thinking has not influenced the translation of Hłasko’s story below; it departs from the literal wherever the TL requires and any *Gefühl des Fremden* in the English translation is the result of accident rather than design.

Lawrence Venuti’s “foreignizing” principle, which owes much to Schleiermacher, might perhaps be applied if any indication were given that at some point German was being spoken. In that case, it might usefully highlight the Polish-German divide, but since this is not stated, and the dialogue throughout is in natural Polish, there seems to be no sound reason to avoid traditional “domestication” (Venuti 1995/2008). The aim has been to achieve something as close as possible to equivalent effect, without blunting the emotional impact of Hłasko’s striking narrative, and without dissonances and distractions of the kind which mismatched register may introduce.

Bibliography

Bloom, Ryan. “Lost in Translation: What the first line of ‘The Stranger’ should be”. <http://www.newyorker.com/books/page-turner/lost-in-translation-what-the-first-line-of-the-stranger-should-be> (accessed 11 July 2017)

Czyżewski, Andrzej. *Piękny dwudziestoletni. Biografia Marka Hłaski* [A handsome twenty-year-old. A Biography of Marek Hłasko]. Warsaw: Prószyński i S-ka, 2012.

Chukovsky, Kornei. *Vysokoe iskusstvo* [A High Art]. Moscow: Sovetskii pisatel’, 1966.

Hłasko, Marek. “Szukając gwiazd”. *Opowiadania*. Paris, 1973, 127-34.

Schleiermacher, Friedrich. “Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens” [On the Different Methods of Translating]. *Kritische Gesamtausgabe*. Berlin: de Gruyter, 1813/2002.

Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995/2008.

Szukając gwiazd
By Marek Hłasko

to Robert Azderdallow

Chłopiec miał dziewięć lat, był zakochany i wiedział już, że zakochany jest na całe życie. Powiedział to zresztą swojemu ojcu poprosiwszy uprzednio o dochowanie tajemnicy, ale później za namową ojca zgodził się, aby wtajemniczyć w to także i matkę, chociaż wątpił, aby matka umiała go zrozumieć. Dziewczynka, którą kochał nazywała się Ewa, była młodsza od niego o jeden miesiąc i dwanaście dni. Mieszkała z rodzicami w sąsiednim domu i przychodziła do chłopca wieczorami.

- Czy nie możesz przyjść wcześniej? – zapytał któregoś dnia.
- Nie – powiedziała.
- Dlaczego?
- Ojciec mi nie pozwala. Mogę wyjść z domu dopiero kiedy jest ciemno.
- Porozmawiam z twoim ojcem – powiedział chłopiec.
- Nie zgodzi się.
- Zobaczmy.

Siedzieli w szopie w której chłopiec hodował kiedyś króliki dopóki ktoś nieznajomy nie wdarł się w nocy i zabrał ich. Potem nie chciał już hodować królików; poprosił tylko ojca aby mógł urządzić sobie tę szopę i zachować ją dla siebie i aby nikt nigdy tu nie wchodził i ojciec jego zgodził się na to, poprosiwszy tylko, aby jesienią chłopiec pozwolił na zwalenie drzewa które mieli razem piłować. Tak zostało. Siedział teraz z dziewczynką na kupie trocin – sypkich, jasnych i pachnących; był wieczór, cicho, i słyszał bicie własnego serca i słyszał jak bije jej serce. Kiedy ma się dziewięć lat, to nie wie się jeszcze czym jest pożądanie, bo

Searching for Stars
By Marek HŁASKO
Translated by Kevin Windle

to Robert Azderdallow *

The boy was nine and in love and knew that he would be in love as long as he lived. He had told his father about it, having asked him beforehand to keep it a secret, but later, at his father's urging, he agreed to tell his mother, although he doubted whether she would be able to understand. The girl he loved was called Ewa, and she was one month and twelve days younger than him. She lived with her parents in the house next door and used to come and see him in the evenings.

"Can't you come any earlier?" he asked her one day.

"No," she said.
"Why not?"
"My dad won't let me. I can only go out after dark."

"I'll talk to him," said the boy.
"He won't agree."
"We'll see."

They were sitting in the shed where the boy had once kept rabbits, until somebody broke in one night and stole them. After that he hadn't wanted to keep rabbits anymore; he had asked his father if he could have the shed for himself, so that nobody else could ever come in. His father had agreed, asking only that the boy would let him use it to stack the firewood which they would saw up together in the autumn. So now he was sitting with the girl on a heap of powdery, scented, light-coloured sawdust; it was a quiet evening, and he could hear his own heart beating, as well as hers. At the age of nine, nobody yet knows what desire is, for later desire replaces

* Dedication as given, in English. Robert Azderball directed the films *Biały niedźwiedź* (1959) and *Eine Frau sucht Liebe* (1969). [Trans.]

wtedy pożądanie zastępuje ciekawość i zdziwienie, którego dostarcza drugie ciało i wtedy właśnie staje się suche, serce bije szybko a włosy jeżą się na głowie niby sierść psa. Ale o tym, iż ta ciekawość silniejsza jest od pożądania chłopiec nie wiedział. Siedział na kupie trocin obok dziewczynki, wodził rękami po jej ciele i wiedział tylko, że jest zakochany na całe życie.

- Przyjdź jutro wcześniej – powiedział.
- Spróbuję.
- Naprawdę nie chcesz, żebym pomówił z twoim ojcem?
- Ojciec jest chory – powiedziała. – Może kiedy indziej.
- Jutro już będę wiedzieć – powiedział.
- Od kogo?
- Od takiego jednego, który chodził ze mną do szkoły - powiedział. – Umówił się ze mną na jutro. Mam mu za to dać klatki. – Chłopiec westchnął. – Nie chciał mi niczego powiedzieć, dopóki nie zobaczy klatek.
- Myślisz, że on wie?
- Wie na pewno - powiedział. – Wiesz kto to jest? Nadera.
- Nadera – powtórzyła dziewczynka.
- Tak – powiedział szeptem. – To jest brat tego Nadery, wiesz. Jego ojciec jest kolejarzem; kiedy wychodzi z domu, to zamyka tamtego w piwnicy, albo przywiązuje łańcuchem za nogę. On ma już siedemnaście lat, ten większy Nadera. A to właśnie jego brat. I on mi powie.
- Myślisz, że będziemy to mogli robić?
- Jeśli nam tylko powie, - jak? A powie nam na pewno. Widzisz te klatki? Robiłem je z ojcem; trzeba tylko pociągnąć za sznurek i otwierają się. – Odwrócił się nagle i popatrzył na nią ale nie widział jej twarzy; widział tylko w ciemności błysk piły stojącej w kącie. – Będziesz się bać? – zapytał.
- Nie wiem – powiedziała.
- Jak będziesz mieć dziecko to muszą cię puszczać w dzień – powiedział. – Twoi starzy ... Nie będą mieli nic do gadania. Będziesz dorosła i będziesz mogła robić co chcesz.
- Muszę już iść - powiedziała.
- Tak - powiedział. – Odprowadzę cię.

curiosity and the surprise caused by another's body, and then one's throat goes dry, one's heart beats faster and one's hair bristles like the fur of a dog. But the boy did not know that this curiosity was stronger than desire. He sat beside the girl on the heap of sawdust, running his hands over her body, and knowing only that he would be in love as long as he lived.

- “Come earlier tomorrow,” he said.
- “I'll try.”
- “Are you sure you don't want me to talk to your dad?”
- “He's ill,” she said. “Maybe another time.”
- “Tomorrow I'll find out,” he said.
- “Who from?”
- “From a boy I used to go to school with. I'm seeing him tomorrow. I'm giving him the rabbit hutches in exchange,” he sighed. “He won't tell me anything till he's seen the hutches.”
- “Do you think he knows?”
- “I'm sure he does. You know who it is? Nadera.”
- “Nadera,” the girl repeated.
- “Yes,” he whispered. “Nadera's brother. You know the one? His dad works on the railway. When he goes out he locks him in the cellar, or chains him up by the leg. He's seventeen, the older one. This one's his brother. And he'll tell me.”
- “Do you think we'll be able to do it?”
- “Yes, if he just tells us how. And he'll tell us for sure. You see those hutches? I made them with my dad. You just pull the string and they open.” He turned suddenly and looked at her, but could not see her face in the dark – only the glint of a saw standing in the corner. “Will you be afraid,” he asked.
- “I don't know,” she said.
- “If you're going to have a baby, they'll have to let you out during the day,” he said. “Your mum and dad ... They won't be able to say anything. You'll be grown up and can do what you like.”
- “I've got to go now,” she said.
- “Yes,” he said. “I'll walk you home.”

Czekał następnego dnia; był zniecierpliwiony, zły; ale kolega nie nadchodził. Był znowu wieczór, ciemno, siedział z Ewą na kupie trocin, które były ciepłe przejęwszy ciepło ich ciał, a wtedy usłyszał gwizd. Wstał i wyszedł na podwórkę.

- Dlaczego tak późno? – zapytał.

- Nie mogłem przyjść wcześniej – powiedział tamten. – Ojciec się upił i robił awantury w domu. Teraz śpi. Gdzie masz te klatki?

- Chodź – powiedział chłopiec.

Weszli do szopy.

- To jest właśnie brat Nadery – powiedział chłopiec do Ewy. – Tego, którego ojciec przywiązuje łańcuchem. Przyszedł po klatki.

- Ale muszę już iść – powiedziała dziewczynka.

- Nie chcesz poczekać?

Pokręciła głową.

- Przepraszam cię - powiedział chłopiec do kolegi. – Mamy tajemnicę. To tylko chwila.

- Popatrzę się na te klatki - powiedział tamten.

- Dobrze.

Odszedł z dziewczynką w kąt.

- Dlaczego nie chcesz poczekać? – zapytał. – Przecież on właśnie po to przyszedł, żeby nam powiedzieć.

- Jeśli nie wrócę do domu, to jutro w ogóle mnie nie puszczę – powiedziała szepcą. – Ty nie znasz mojego ojca.

Uścisnął jej dłoń.

- Tak – powiedział. – Idź. Ja tu przez ten czas wszystko załatwię. Ale przyjdź jutro wcześniej.

- To zajmie nam dużo czasu? - zapytała.

- Nie wiem – powiedział. – Nie robiłem przecież tego nigdy – Ale dziecko jest dzieckiem. To chyba nie idzie tak raz dwa. Dziewczynka wyszła. Młody Nadera patrzył za nią dopóki nie weszła do domu i nie zamknęła drzwi.

- Co to za frajerk? – zapytał.

- Taka jedna - powiedział chłopiec.

- Z Warszawy?

- Tak.

The next day he waited. He was restless and out of sorts, but his schoolfriend did not come. Again in the dark of the evening he sat with Ewa on the heap of sawdust, which their bodies had warmed. Then he heard a whistle. He stood up and went out into the yard.

“Why so late?” he asked.

“I couldn’t come any earlier,” came the answer. “My dad got drunk and started making trouble at home. He’s asleep now. Where are those rabbit hutches?”

“Come and see,” said the boy.

They went into the shed.

“This is Nadera’s brother,” he said to Ewa. “His brother’s the one their dad keeps on a chain. He’s here for the hutches.”

“But I’ve got to go,” she said.

“Don’t you want to wait?”

She shook her head.

“Sorry,” said the boy to his friend. “We have a secret. I won’t be a moment.”

“I’ll be looking at the hutches,” replied the friend.

“All right.”

He went into the corner with the girl.

“Why don’t you want to wait?” he asked. “He’s come specially to tell us.”

“If I don’t get back they won’t let me come at all tomorrow,” she whispered. “You don’t know my dad.”

He squeezed her hand.

“Right,” he said. “Off you go. I’ll see to everything. But come earlier tomorrow.”

“Will it take us long?” she asked.

“I don’t know. I’ve never done it. But a baby’s a baby. I don’t think you can make one in five minutes?”

The girl left. The younger Nadera watched her until she had entered her house and closed the door behind her.

“Who’s that kid then?” he asked.

“Just someone I know.”

“From Warsaw?”

“Yes.”

- Czarna - powiedział kolega w zamyśleniu. – I włosy ma czarne, i oczy ma czarne.

Chłopiec wystawił lewą nogę do przodu, podbródek przycisnął do piersi.

- Nie podoba ci się? - zapytał. – Powiedz, że ci się nie podoba.

Tamten uderzył go nagle głową w brzuch, ale chłopiec znał go już, był przygotowany. Ojciec uczył go trochę jak bić; podskoczył teraz do tamtego, uderzył go silnie dwa razy i znów odskoczył w tył pamiętając o tym, aby nogi pracowały równo i aby noga szła za ciosem ręki.

- Powiem bratu – zaszlochał tamten.

- Nie boję się twojego brata – krzyknął chłopiec; wierzył teraz w to co mówi; trzymał tamtego za klapę marynarki i potrząsał nim. - Nie boję się nikogo, nikogo. – A potem odepchnął go i tamten pobiegł przez podwórko.

Wszedł do domu oglądając w świetle swoje pokrwawione ręce.

- Upadłeś? – zapytał ojciec.

- Nie - powiedział. – Pobiłem się z bratem Nadery.

- O co?

- Proszę?

- Ty już dobrze wiesz. Pytam: o co wam poszło?

- Nie mogę ci powiedzieć – powiedział cicho chłopiec.

- Mnie nie możesz powiedzieć?

Wskazał błagalnie na matkę.

- Nie mogę - powiedział.

- To co innego – powiedział ojciec. – Kładź się spać. – A potem, kiedy chłopiec leżał w łóżku przysiadł i pochylił się nad nim. – Czy powiedziałeś mu gdzie mieszka Ewa? – zapytał.

- On wie – powiedział chłopiec.

- A czy ty wiesz?

- Co, tato?

- Czy ty wiesz kim jest Ewa?

- Ewa? – powtórzył chłopiec. – Co chciałeś powiedzieć, tato?

- To nic - powiedział ojciec. – To dobrze. Ale ten Nadera. On chyba pracuje dla Niemców. Przynajmniej ludzie tak mówią. – Wstał nagle, podszedł do szafy; wyciągnął

“Very dark,” said Nadera thoughtfully. “Dark hair, dark eyes.”

The boy put his left foot forward and lowered his chin. “Don’t you like her? Are you saying you don’t like her?”

Nadera suddenly head-butted him in the stomach, but the boy knew him and was ready for him. His father had taught him a bit about fighting: he sprang up close, punched him hard twice, and sprang back again, remembering his footwork and that the leading foot should follow the punch.

“I’ll tell my brother,” sobbed Nadera.

“I’m not afraid of your brother,” shouted the boy, meaning every word. He gripped him by the lapels and shook him. “I’m not afraid of him or anybody!” Then he pushed him away and Nadera scurried across the yard.

As he entered his house he looked at his bloodied hands in the light.

“Did you fall over?” asked his father.

“No,” he replied. “I had a fight with Nadera’s brother.”

“What about?”

“Eh?”

“You heard. I asked what you were fighting about.”

“I can’t tell you,” said the boy softly.

“You can’t tell me?”

He gestured imploringly towards his mother. “No,” he said.

“All right then. Go to bed.” Later, when he was in bed, his father sat down and bent over him. “Did you tell him where Ewa lives?” he asked.

“He knows,” said the boy.

“And do you know?”

“Know what, Dad?”

“Do you know who Ewa is?”

“Ewa?” repeated the boy. What do you mean, Dad?”

“Nothing. That’s fine. But that Nadera may be working for the Germans. Or so people say.” He rose, went quickly to the wardrobe, and took out his rucksack,

stamtąd plecak, kożuch i czapkę narciarską.
– Wam nic nie zrobię - powiedział. – Ale ja wolę się ułotnić na parę dni. – I powiedział do matki: - Idź tam do nich i powiedz im, że będzie lepiej jeśli znikną stąd na parę dni. Ja się boję tych Naderów. Może się mylę, ale wolę odczekać.

Matka wyszła.

- Czy wiesz, tato – powiedział chłopiec zasypiając – że tego Naderę ojciec przywiązuje łańcuchem jak wychodzi? A kiedyś nawet zamknął go w piwnicy i ten Nadera siedział tam trzy dni? – A potem zapomniał już Naderę; pomyślał tylko z żalem, że nie dowiedział się tego czego chciał się dowiedzieć; i że Ewa będzie musiała poczekać jeszcze jakiś czas i wychodzić z domu dopiero o zmroku. Nie słyszał już kiedy wróciła jego matka.

- No i co? - zapytał ojciec.

- Nie chcą odejść – powiedziała. – Mówią, że nie mają dokąd iść. I że tak musi się stać wcześniej czy później. – Patrzyła na jego grube, ciemne dłonie szarpiące się ze sznurowaniem plecaka. – I ty chcesz teraz odejść? – powiedziała.

- I tak nie potrafiłbym was obronić – powiedział. – Nic wam nie zrobię. Wierzę w to. Ale rozwał tamtych.

- Czy nic nie można zrobić?

- Teraz za wcześnie o tym mówić – powiedział. – Będziemy o tym myśleć kiedy skończy się wojna. Może Bóg zachowa Niemców a zachowa ich na pewno. Ja myślę że ze wszystkich narodów oni właśnie są najbardziej potrzebni Bogu i dlatego ich zachowa. Żeby wszyscy ludzie wiedzieli i czuli jak wygląda зло. Tylko po to, aby można było wybierać dobroć.

- Nie powinieneś tak mówić – powiedziała. – Jeśli jeszcze raz będziesz mógł nauczać, to chyba nie tego.

- Byłem złym nauczycielem – powiedział.

– Ale nauczyłem się chyba czegoś. Kiedy skończy się wojna będę o tym mówić. A teraz pójdę aby ich zabijać i będę się modlić do Boga, aby ich zachował. Dam wam znać.

– Zarzucał plecak na ramię, podszedł do łóżka i pocałował chłopca. Potem podszedł do pieca, ostrożnie wysunął jeden z kafli i

sheepskin coat and skiing cap. “They won’t do anything to you, but I’d best disappear for a day or two.” To the boy’s mother he said, “Go next door and tell them it’ll be best if they disappear for a few days. I don’t trust those Naderas. I could be wrong, but I’d rather get away and wait it out.”

His mother went out.

“Do you know,” said the boy sleepily to his father, “that Nadera’s dad chains his brother up when he goes out? And once he even locked him in the cellar and left him there for three days.” Then he forgot about Nadera, and only thought regretfully that he had not found out what he most wanted to know, and that Ewa would have to wait a while longer and only come out after dark. He did not hear when his mother returned.

“Well?” asked his father.

“They don’t want to leave,” she said. “They say they’ve nowhere to go, and that it’s bound to happen sooner or later.” She eyed his large dark hands as they tugged at the cords of his rucksack. “And now you want to leave too?” she asked.

“I wouldn’t be able to protect you anyway,” he said. “They won’t do anything to you. I’m sure of that. But they won’t spare the neighbours.”

“Can’t we do anything?”

“It’s too soon to talk about that,” he said. “We can think about that when this war is over. God’s sure to look after the Germans. Of all the people in the world, God needs them most, so he’ll look after them – that’s what I think – so that the whole world can see what evil looks like, and what it smells like. So they can choose the opposite.”

“You shouldn’t talk like that,” she said. “If you’re ever able to teach again, you can’t teach that.”

“I was a bad teacher. But I suppose I learned one thing. When the war is over I’ll tell you about it. But now I’m off to kill a few of them, and I’ll pray God to protect them. I’ll let you know.” He swung his rucksack onto his shoulder, bent over the bed and kissed the boy. Then he went to the stove, carefully pulled away one of the tiles and

wyjął owinięty w tłustą szmatę pistolet. – Weź jutro trochę gipsu i zasmaruj ten kafel – powiedział.

- Idź z Bogiem.

- Z Bogiem – powiedział. – I powiedz mu, żeby dobrze patrzył jak będą ich zabijać. Niech patrzy i niech się uczy. I niech ich pamięta przez całe swoje życie.

Ojciec wyszedł zamknąwszy cicho drzwi za sobą. Ale chłopiec spał twardo i nie słyszał wychodzącego ojca. Nie słyszał nawet ich, kiedy podjechali pod dom o godzinie czwartej rano; nie słyszał nawet ich głosów i walenia do drzwi, i szczekania psa; spał dalej nie wiedząc nic o ich obecności i o hałasie, który wnieśli z sobą o godzinie czwartej rano. Obudził się dopiero wtedy, kiedy potrąsnęła nim matka i usiadł na łóżku: czujny i wypoczęty, jak małe zwierzę.

- Ubieraj się – powiedziała matka.

- Przecież jest niedziela – powiedział chłopiec.

- Tak – powiedziała matka. – Potem znowu położysz się spać, ale teraz wstawaj.

Włożył ubranie i wyszedł przed dom. Chciał podbiec do samochodu ale matka złapała go za rękę. Stała na ganku drewnianego starego domu i oddychała głośno; a on czuł ciepło jej dloni.

- Co to będzie? – zapytał. - Czy coś się stało, mamo? - Nie odpowiedziała mu, więc jeszcze raz powtórzył: - Czy coś się stało?

Patrzył na maskę samochodu lśniącą od ros, na psa leżącego z wywieszonym ozorem i na lufy karabinów – potem zagwizdał cicho i pies uniósł czujnie spiczaste uszy. Policjant, który stał z boku wystąpił teraz naprzód i powiedział:

- Idźcie za nami.

- Dokąd nas prowadzicie? – zapytała matka chłopca.

- To tylko kawałek – powiedział policjant.

– Popatrzccie sobie i wróćcie do domu.

- Pójdę sama – powiedziała matka. – Nie trzeba, żeby dziecko patrzyło na takie rzeczy. Pan to chyba zrozumie.

Policjant wahał się przez chwilę.

drew out a pistol wrapped in a greasy cloth. "Get some plaster and fix that tile tomorrow," he said.

"Go, and God be with you."

"God bless us. And tell the boy to watch carefully when they kill them. Let him watch and learn from it, and remember them for as long as he lives."

The father went out, closing the door softly behind him. But the boy was sound asleep and did not hear him leave. He still heard nothing when the car drew up outside at four in the morning; he did not even hear the voices or the thumping on the door or the dog barking; he slept on, knowing nothing of the callers or the clamour they brought with them at four in the morning. He woke only when his mother shook him; then he sat up in bed, alert and fresh, like a young animal.

"Get dressed," said his mother.

"But it's Sunday," said the boy.

"Yes. You can go to bed again later, but now get up."

He dressed and went out in front of the house. He wanted to run to the car but his mother grabbed his hand. As she stood in the porch of the old wooden house he heard her loud breathing and felt the warmth of her hand.

"What's happening?" he asked. "Has something happened, Mummy?" She said nothing, so he asked again, "Has something happened?"

He looked at the bonnet of the car, gleaming with dew, at the dog which lay with its tongue hanging out, and at the barrels of the rifles; then he gave a low whistle and the dog pricked up its pointed ears watchfully. A policeman who had been standing to one side stepped forward and said, "Come with us."

"Where are you taking us?" the boy's mother asked.

"Not very far. You'll just watch and then go back home."

"I'll go by myself," said his mother. "It's not right for a child to see things like that. I'm sure you understand that."

The policeman hesitated for a moment. "Orders are orders," he said unwillingly.

- Taki jest rozkaz – powiedział niechętnie.
- Powiedziane było, że wszyscy mają patrzyć. Dla przykładu.

Poszli za policjantem i Niemcami. Matka wciąż trzymała jego rękę i chłopiec wstydził się; próbował uwolnić się raz i drugi ale matka trzymała mocno. Żałował, że nie ma ojca: ojciec nigdy nie robiłby czegoś takiego. Najwyżej położyłby mu rękę na ramieniu i wtedy wyglądałby po prostu jak dwaj koledzy wracający po pracy do domu.

Stali potem i patrzyli jak ojciec Ewy i chłop u którego mieszkał kopali dół pracując szybko i w milczeniu. Widział Ewę, która jej matka trzymała za rękę tak samo jak i jego matka i wtedy szarpanął się ku niej, ale matka była silniejsza. Stał więc i patrzył. Widział jak któryś z Niemców podszedł do płaczącej Ewy i pogłaskał ją po głowie.

- Nie płacz mała - powiedział. – Wiesz, kim jesteśmy?

- No? – powiedziała Ewa.

- My jesteśmy poszukiwaczami gwiazd – powiedział. – Szukamy żółtych gwiazd.

- Przynieście jej lalkę – powiedział do policjanta.

- Lalkę? – zdziwił się policjant.

- Tak – powiedział Niemiec. – Coś dla zabawy.

Policjant wszedł do domu i wyszedł stamtąd po chwili trzymając pluszowego niedźwiedzia.

- Ile one ma lat? – zapytał Niemiec matkę Ewy.

- Osiem.

Niemiec podał jej niedźwiedzia i Ewa stała teraz z niedźwiedziem w ręku.

- No – powiedział. – Nie bój się. Znasz bajkę o wilku i siedmiu koźlątkach? Nie? Pewnego razu Mama-koza powiedziała do swoich dzieci: „Nie otwierajcie teraz nikomu kiedy mnie nie będzie” i poszła. Wtedy pod dom przyszedł wilk i zapukał łapą do drzwi. „Kto tam?” zapytały koźlęta. A on na to: „To ja, wasza babcia”. A dlaczego masz taki gruby głos, babciu?” - zapytały koźlęta...

Policjant podszedł do niego i powiedział:

- Gotowe. Czy mają się rozebrać?
- Nie – powiedział Niemiec.

“They told us everybody has to watch. As an example.”

They walked behind the policeman and the Germans. His mother kept hold of his hand and the boy was ashamed; he tried to free his hand but his mother held it tightly. He regretted that his father was not there: he would never have done such a thing. At most he would have put a hand on his shoulder, so they would have looked like two friends on their way home from work.

Then they stood and watched while Ewa's father and the peasant whose house they shared dug a pit, working quickly and in silence. He saw Ewa, whose mother was holding her hand just like his own mother, and tried to run to her, but his mother was stronger. So he stood and watched. He saw one of the Germans go over to Ewa, who was crying, and stroke her hair.

“Don't cry, little one,” he said. “Do you know who we are?”

“No,” said Ewa.

“We're the star-seekers,” he said. “We look for yellow stars.”

“Bring her a doll,” he said to the policeman.

“A doll?” said the policeman, surprised.

“Yes,” said the German. “Something to play with.”

The policeman went into the house and came back shortly with a toy bear.

“How old is she?” the German asked Ewa's mother.

“Eight.”

The German handed her the bear and Ewa stood holding it.

“There,” he said. “Don't be afraid. Do you know the story of the wolf and the seven little kids? You don't? Once upon a time a mummy goat said to her children: 'Don't open the door while I'm away,' and off she went. Then a wolf came along and knocked on the door: 'Who's there?' said the little ones, and he said, 'It's me, your granny.' 'Why is your voice so deep, Granny?' they asked ...”

The policeman went over to the German and said, “Everything's ready. Do they have to strip?”

Policjant wyciągnął rękę do Ewy.

- Daj tego niedźwiedzia, mała – powiedział.

- Dlaczego jej to odbieracie? – zapytał Niemiec.

- Chciałem dla dziecka – powiedział policjant.

- Przecież widzicie, że to też jest dziecko – powiedział Niemiec. – Dziwny z pana ale człowiek. Niech pan się wstydzi.

Wracali potem do domu i chłopiec płacząc cieszył się, że to jednak matka była razem z nim a nie ojciec. Bo przy ojcu wstydziłby się płakać i nic nie umiał na to poradzić. W ciągu następnych dni partyzanci zabili Naderę i jego najstarszego syna; jakiś młody człowiek w biały dzień zastrzelił Niemca na peronie stacji, a jakąś rodzina żydowska popełniła samobójstwo kładąc się nocą na szynach kolejowych – chłopiec wiedział to wszystko, słyszał o tym wszystkim i pomału zapominał. Płakał jednak od czasu do czasu; wtedy właśnie, kiedy przypominał sobie, że nigdy już nie będzie mógł mieć żony i dzieci, bo przysiągł już wierność; i że zakochany jest przecież na całe życie.

1962

“No,” said the German.

The policeman held out his hand to Ewa. “Give me the bear, kid,” he said.

“Why are you taking it?” asked the German.

“For my kid,” said the policeman.

“Can’t you see this one’s a kid too? You’re a strange one. You ought to be ashamed.”

Afterwards, on the way home, the boy cried but was glad after all that his mother was with him, not his father. If his father had been there he would have been ashamed of crying, but he had to cry and couldn’t help it. Over the next few days some partisans killed Nadera and his eldest son; a young man shot a German in broad daylight on the station platform; a Jewish family committed suicide by lying on the rails at night. The boy knew about all of this; he heard it all, and gradually forgot. But he wept from time to time, when he remembered that now he would never have a wife and children, because he had sworn to be true, and that he would be in love for as long as he lived.

1962